

цтва України. Більше того, цілеспрямованість та послідовність політики гетьманського періоду у внутрішній політиці дає всі підстави визначити її як державницьку.

Джерела та література

1. Мала енциклопедія етнодержавознавства / Редкол. відп. ред. Ю.І. Римаренко та ін. – К., 1996.
2. Липинський В. Наша орієнтація. Листи до братів-хліборобів. – Торонто, 1953. – Ч. 2.
3. Терещенко Ю. Гетьманат Павла Скоропадського / Гетьманський альманах. – Число II. – До 85-річчя проголошення Української Держави та 130-річчя від народження Гетьмана Павла Скоропадського. – К., 2003.
4. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. – К., 2002. – Т. 2. – Українська Гетьманська Держава 1918 року.
5. Державний вісник. – 1918. – 16 травня.
6. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. – К.; Філадельфія, 1995.
7. Корновенко С. В. Аграрна реформа П. Скоропадського // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія. Економіка. Філософія. – К., 2006. – Вип. 11-12.
8. Терещенко Ю. До 85-річчя Української Держави – Гетьманату Павла Скоропадського / Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія. Економіка. Філософія. – К., 2003. – Вип. 7-8.
9. Українське державотворення: не витребуваний потенціал: Словник-довідник / За ред. О.М. Мироненка. – К., 1997.
10. Рафаловський Є.П. Основні напрямки продовольчої політики Української Держави 1918 року // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія. Економіка. Філософія. – К., 2006. – Вип. 11-12.
11. Попенко Я.В. Національне питання за доби уряду Української Держави // Полікультурність, діалог і злагода: українські реалії. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Мелітополь, 2008.
12. Сорочан Н.А. Міністерство народної освіти і мистецтв в Українській Державі гетьмана П. Скоропадського // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія. Економіка. Філософія. – К., 2003. – Вип. 7-8.

Попенко Я.В. Реализация государственной идеи в период Гетманата П. Скоропадского

В статье рассматриваются основные проблемы государственного строительства в Украине в период правления гетмана П. Скоропадского. Отличительной чертой гетманского правительства в апреле – декабре 1918 г. было то, что государственная программа развития имела комплексный характер и затрагивала все основные сферы жизнедеятельности. Во время пребывания П. Скоропадского у власти реализовывались программы: создания армии (сухопутных войск, флота, Военной Академии), развития сельскохозяйственного производства, становления отечественной образовательной системы и т.д.

Ключевые слова: Гетманат, Украинская Держава, государственное строительство, армия, Украинская Академия Наук, Военная Академия, образование.

Popenko Ya.V. Implementation of the government idea during of Hetmanat of P. Skoropadskiy

In article the basic problems of the state building in Ukraine in board of the hetman of P. Skoropadskogo are considered. The distinctive feature of the hetman government in April – December, 1918 was that the development government program had complex character and mentioned all basic spheres of ability to live. During P. Skoropadskogo's stay programs were in power realised: army creations (land forces, fleet, Military Academy), developments of an agricultural production, formation of domestic educational system etc.

Keywords: Getmanat, the Ukrainian State, the state building, army, the Ukrainian Academy of sciences, Military Academy, education.

УДК 94(477)“1917/1920”:351.853

О. О. Алексєєв

ФОРМУВАННЯ ПАМ'ЯТКООХОРОННОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ПЕРШІ РОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ (1917–1920 РР.)

Стаття присвячена першим крокам радянської влади щодо пам'яткоохоронної роботи та збереження історико-культурних цінностей. Розглядається формування нової нормативно-правової бази в охороні історико-культурної спадщини.

Ключові слова: пам'яткоохоронне законодавство, радянська влада, історико-культурні цінності, нормативно-правова база

В умовах, коли нормативно-правова база в галузі пам'яткоохоронної роботи лише перебуває на етапі становлення, важливими є напрацювання не лише міжнародних інституцій, а й вітчизняної історії розвитку законодавства. На сучасному етапі спостерігається певна зміна пріоритетів щодо цінності тих об'єктів культурної спадщини, що були встановлені за часів радянської влади. Переосмислення історичних подій веде до постановки питання щодо подальшого використання та збереження пам'яток радянської доби. Відповідно, постає завдання не лише перегляду певних сторінок історії, а й більш глибокого дослідження процесів формування нормативних документів СРСР у сфері створення та охорони пам'яток історії та культури.

Вітчизняна історіографічна база в питанні дослідження розвитку та становлення пам'яткоохоронного законодавства знаходиться лише на початковому етапі і лише окреслює проблему в загальних рисах. До

основних робіт можемо віднести дослідження В. Акуленка, зокрема монографію „Охорона пам'яток культури в Україні 1917-1990” та окремі статті Г. Рудія, О. Нестулі. Зазначені матеріали мають синтетичний і узагальнюючий характер, проте мало стосуються практичної реалізації збереження та використання, як конкретних об'єктів культурної спадщини, так і використання раніше напрацьованого досвіду в галузі.

Тому постає завдання не лише глибокого аналізу нормативно-правових документів, а й їх застосування відносно розвитку вітчизняного законодавства і пам'яток історії та культури, які увічнюють події радянської доби.

З приходом у 1917 р. до влади більшовиків почався етап фактично безконтрольного ставлення до культурної спадщини країни. Втілення в життя принципу „грабуй награбоване”, призвело до нищення монументальних пам'яток та відвертого розкрадання національної культурної спадщини. У перші роки радянської влади можемо визначити два основних напрямки у втраті пам'яток культури: по-перше, вивіз предметів старовини за кордон емігрантами; по-друге, нищення пам'яток революційно налаштованими масами. Певну підтримку за другим напрямком здійснювала і офіційна влада радянської країни. Так, 14 квітня 1917 року вийшов декрет Ради Народних Комісарів Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки (РНК РРФСР) „Про знесення пам'ятників, споруджених на честь царів та їх слуг, і вироблення проектів пам'ятників Російської соціалістичної революції”. Відповідно до цього декрету, в термін до 1 травня необхідно було знести пам'ятники, так звані „потворні істукани”, що на думку нової влади не становили ні історичної, ні художньої цінності.

Проте в цей же час можемо спостерігати ініціативи направлені на збереження загальнонародного культурного надбання країни. 4 березня 1917 р., з ініціативи О. Горького та за участі відомих письменників та художників, пройшла нарада з питання збереження історичних пам'яток. За результатами наради перед Тимчасовим урядом та Петроградською Радою робітничих і солдатських депутатів були поставлені невідкладні питання щодо охорони історико-художніх цінностей, які залишалися в колишніх царських та великокняжих палацах в Петрограді, Царському Селі, Гатчині, Петергофі, Москві, Варшаві, Криму, Біловезькій пущі, музеях – Російському, Ермітажі, Оружейній палаті, Херсонському і Керченському археологічних та інших.

Реагуючи на звернення науковців та розуміючи питання необхідності збереження історико-культурних цінностей, Петроградська Рада вже 8 березня в газеті „Известия”, видала Відозву ради робітничих і солдатських депутатів. Саме цей документ заклав підвалини у ставленні до пам'яток культури: „Громадяни, старих хазяїв немає, після них лишилася величезна спадщина. Тепер вона належить всьому народові.

Громадяни, бережіть цю спадщину, бережіть картини, статуї, будівлі – це втілення духовної сили вашої та предків ваших.

Мистецтво – це те прекрасне, що талановиті люди зуміли створити навіть під гнітом деспотизму і що свідчить про красу, про силу людської душі.

Громадяни, не торкайтесь жодного каменя, оберігайте пам'ятники, будівлі, старі речі, документи – все це ваша історія, ваша гордість. Пам'ятайте, що все це ґрунт, на якому зростає ваше нове народне мистецтво” [1, с.15-16].

Відозва стала фактично першим нормативно-правовим документом, що хоча і на декларативному рівні, але заклав майбутню політику щодо збереження об'єктів культурної спадщини та історико-художніх цінностей.

Крім того, радянська влада, розуміючи важливість ідеологічно-виховного моменту пам'яток, активізує вже на початку свого існування роботу із спорудження нових об'єктів, які б презентували вже новий суспільний устрій і вшановували нові цінності.

Для виконання нового суспільного завдання за участі художніх колегій було створено Особливу комісію при Народному комісаріаті освіти, якій доручалось визначити перелік пам'ятників, що підлягають демонтажу. Комісії пропонувалось мобілізувати художні сили з метою вироблення проектів пам'ятників на честь революційних подій та встановлення їх до 1 травня поточного року [2]. Пізніше, а саме 7 травня 1919 р., РНК України своїм Декретом повторила норми, визначені РНК РРФСР 14 квітня 1919 р.

Загалом, літо 1918 року характеризується намаганням радянської влади створити відповідні пам'ятники, які б символізували прихід нового ладу, формування нового світосприйняття. РНК РРФСР своїми Постановами та Декретами визначає списки осіб (історичних діячів), яких необхідно було увічнити в пам'ятниках.

5 червня 1918 р. вийшла Постанова РНК РРФСР про проведення конкурсу на проект пам'ятника Карлу Марксу, з виділенням коштів на його спорудження в розмірі одного мільйону карбованців. Крім того, рекомендувалось провести переговори із спадкоємцями Карла Маркса в Лондоні на предмет виконання постанови [3].

Наступною своєю постановою (17 липня 1918 р.) Рада Народних Комісарів доручила Народному Комісаріату освіти укласти список осіб, гідних спорудження пам'ятників [4]. Початково вказана постанова стосувалася лише Москви, проте пізніше список осіб, рекомендованих Народним Комісаріатом освіти, фактично поширився на всю територію країни. Зазначений список було опубліковано в газеті „Известия” від 2 серпня 1918 р. за підписом В. Леніна. Список поділявся на групи: революціонери і громадські діячі (31 особа), письменники і поети (20 осіб), філософи та вчені (3 особи), художники (7 осіб), композитори (3 особи), артисти (2 особи). До списку також увійшли історичні герої (Спартак, Тиберій Гракх), діячі Французької революції (Марат, Робесп'єр), основоположники теорії комунізму (Маркс, Енгельс), російські револю-

ціонери (Рилєєв, Бакунін), серед вчених (Ломоносов, Менделєєв), діячі мистецтва (Рубльов, Кіпренський, Мусоргський), письменники і поети (Толстой, Шевченко, Гоголь, Сковорода) [5].

Значним кроком в охороні культурної спадщини, що розширив правові норми в галузі охорони пам'яток, став Декрет РНК РРФСР „Про реєстрацію, взяття на облік і охорону пам'яток мистецтва і старовини, що перебувають у володінні приватних осіб, товариств та установ”, прийнятий 5 жовтня 1918 р. Цим документом визначалась необхідність провести першу державну реєстрацію предметів і пам'яток старовини, також створити Комісію по охороні і реставрації пам'яток мистецтва та старовини. Крім того, передбачалося укладання охоронних грамот на об'єкти та створення системи державного контролю за зміною власників пам'яток. Окремим пунктом визначалось, що невиконання положень декрету підлягало відповідальності за всією суворістю революційних законів.

Таким чином, зміну суспільного устрою з приходом до влади більшовиків, відзначаємо в охороні історико-культурних цінностей, як період нищення старого, розграбовування художніх цінностей та, в той же час, намагання зберегти культурне надбання, створити пам'ятки нової епохи.

На початку встановлення радянської влади спостерігається намагання по новому побудувати відносини в охороні культурних цінностей з територіями, які раніше входили до складу Російської імперії, зокрема і зокрема Україною. Так, 24 листопада 1917 р. РНК і ВЦВК, за участі В. Леніна, прийняли рішення „Про передачу трофеїв українському народові”. Рішення передбачало повернути українському народові прапори, клейноди, гармати, булави, бунчуки тощо, вивезені з України за часів Катерини II.

Передачу історичних реліквій передбачалося здійснити в урочистій формі народного свята. Разом із пам'ятками мала бути передана грамота: „Народ великоруський і революційний Петроград з привітом надсилає вільному Києву священний дар на знак братерства народів. Хай славиться і міцніє братерський союз вільних народів Росії”.

Проте запланована передача історичних реліквій не була реалізована. Пояснення цьому знаходимо у взаємному небажанні більшовиків та Української центральної ради визнати легітимність влади один одного. 1 грудня 1917 р., коли делегація Центральної ради прибула до Петрограду, РНК, у зв'язку з відсутністю попереднього звернення, відмовилась передавати пам'ятки. Керівництво Ермітажу було ще більш категоричним, відмовившись передавати Україні історичні пам'ятки за будь-яких умов.

РНК РРФСР змінила процедуру передачі: „Подальші переговори про строк і порядок передачі реліквій вести з Українською фракцією Центрального Виконавчого Комітету і офіційну передачу здійснити в руки довіреної особи цієї фракції” [1, с.26]. Однак в умовах громадянської війни до цього питання більше не повертались.

У 1918 р. робота зі збереження пам'яток проводилась і місцевими органами самоврядування. 26 лютого 1918 р. Виконавчий комітет Рад Катеринославської губернії видав повітовим Радам розпорядження „Про заходи охорони творів старовини, мистецтва і науки”. У документі висловлюється занепокоєння тим, що внаслідок революційних подій відбувається масове залишення поміщиками та великими землевласниками своїх садиб, багато з яких становлять цінність в архітектурному відношенні. У деяких з них зберігаються цінні твори старовини, мистецтва і науки: друковані твори, рукописи, гравюри, малюнки, карти, плани, моделі, барельєфи, статуї, монети. Повітовим Радам вказувалось на те, що необхідно вжити енергійних заходів щодо збереження цих дорогоцінних творів, які згодом збагатять національне надбання [6, с.757-758].

Аналогічною за змістом стала вказівка Ялтинського повіту від 25 березня 1918 р. усім волосним радам, за якою на створені культурно-освітньо-агітаційні комісії покладалося проведення реєстрації всіх книг, рукописів, а також усіх творів мистецтва, що перебувають в садибах та палацах націоналізованих і скасованих приватновласницьких маєтків [1, с.27].

Цікавим зразком охоронного договору початку радянського періоду, який певною мірою, показує зацікавлення більшовицької влади питаннями збереження національного історичного надбання, стало охоронне свідоцтво видане архіву Управління Київської шкільної округи. Наводимо текст його повністю: „Архів Управління Київської шкільної округи, котрий має історичну цінність, знаходиться під нашою охороною. Урядовці архіву мають продовжувати свою працю й охороняти архів від псування та знищення. Жоден документ не може бути виданий з архіву без дозволу Комісара по охороні культурних установ і організацій” (підписано військовий комендант М. Щорс, 8 лютого 1919 р.) [1, с.29].

У лютому 1919 р. в м. Харкові на виконання Декрету „Про знесення пам'ятників, споруджених на честь царів та їх слуг, і вироблення проектів пам'ятників російської соціалістичної революції” при Наркомосі УРСР, на правах окремого відділу, було створено Всеукраїнський комітет охорони пам'яток старовини і мистецтва (ВУКОПСМ). На комітет покладалось завдання здійснювати облік, реєстрацію, вивчення і популяризацію пам'яток, націоналізацію найвизначніших з них [2].

Беручи до уваги та поклавши в основу декрети РНК РРФСР про націоналізацію Третьяковської та Щукінської картинних галерей, 23 червня 1919 р. РНК УРСР ухвалила Декрет „Про націоналізацію Київського міського музею і музейних зібрань В. М. Ханенка та О. Г. Гансена” [1, с.31].

Активну участь у боротьбі з розкраданням історичних цінностей брала Всеросійська надзвичайна комісія з боротьби з контрреволюцією та саботажем (ВЧК). ВЧК, виконуючи спеціальний Декрет РНК РРФСР, взяла під свій контроль охорону предметів та об'єктів старовини. Було направлено розпорядження всім відділам цієї організації вжити рішучих заходів щодо боротьби з розкраданням пам'яток історії і у випадку

виявлення зниклих й прихованих цінностей конфіскувати та передавати у відповідні відділи Рад або повідомляти у Наркомос РРФСР [1, с.35].

Так чином було закладено початки системного підходу до охорони культурних цінностей в країні. Почала формуватися нормативно-правова база. Закладалися підвалини до створення охоронних товариств та організацій, як на загальнодержавному, так і на місцевих рівнях.

11 – 12 грудня 1917 р. на I Всеукраїнському з'їзді Рад (м. Харків) Українську Народну Республіку було проголошено Республікою рад робітничих, солдатських і селянських депутатів. На цьому ж з'їзді було прийнято рішення про визнання чинними на території України всіх прийнятих декретів і розпоряджень РНК РРФСР [7].

Загалом, характеризуючи період з 1917 по 1920 рік, необхідно зазначити, що нова радянська влада виявила неабияку зацікавленість в збереженні історико-культурних цінностей, щоправда громадянська війна та відсутність глибокого усвідомлення справи призводила до великих втрат об'єктів культурної спадщини. Проте саме в цей період були сформовані засади, що посприяли становленню та розвитку законодавства з охорони пам'яток мистецтва і старовини. Почали утворюватися державні та громадські організації у цій галузі.

Простежується еволюційний розвиток нормативно-правової бази у напрямку від знесення пам'яток царизму до взяття на облік об'єктів старовини і створення умов для їх збереження та належного використання.

Фактично, протягом 1917–1918 рр. було закладено організаційні основи державної охорони пам'яток та прийняті перші законодавчі акти – декрети, в яких втілювалось нове радянське право. Крім того, можемо спостерігати доволі схожі процеси в питанні ставлення до пам'яток на критичних зламах змін державного устрою, що дозволяє врахувати ті помилки, які були допущені раніше, та попереджувати їх в майбутньому.

Джерела та література

1. Акуленко В.І. Охорона пам'яток культури в Україні (1917–1990) / В. І. Акуленко. – К., 1991.
2. Исторический документ – апрель [Електронний ресурс] // http://www.kotlin.ru/newspaper/2008/05/22/newspaper_3493.html
3. Постановление СНК РСФСР „О ассигнование одного миллиона рублей на сооружение памятника Карлу Марксу” // Известия ВЦИК. – 1918. – 5 июня.
4. Постановление СНК РСФСР „О установке в Москве памятников известным людям” // Известия ВЦИК. – 1918. – 17 июля.
5. Список особ, которым предусмотрено установить монументы в г. Москва, и других городах РСФСР // Известия ВЦИК. – 1918. – 2 августа.
6. Велика Жовтнева соціалістична революція на Україні. – К., 1957.
7. Украинская Советская Социалистическая Республика (Онлайн энциклопедия) [Електронний ресурс] // <http://hiclub.ru/slova/620/30.php>

Алексеев А. А. Формирование памятникоохранного законодательства в первые годы советской власти (1917–1920 гг.)

Статья посвящена первым шагам советской власти в сфере памятникоохранной работы и сохранении историко-культурных ценностей. Кроме того рассматривается формирование новой нормативно-правовой базы в охране историко-культурного наследия.

Ключевые слова: памятникоохранное законодательство, советская власть, историко-культурные ценности, нормативно-правовая база

Alekseyev O. O. Formation of monument protection legislation during the first years of Soviet system (1917–1920)

The article is devoted to the first steps of Soviet power in the issue of protection of monuments and historical and cultural valuables. The formation of new regulatory and legal framework in the cultural heritage protection.

Keywords: monument protection legislation, Soviet system, cultural valuables, regulatory and legal framework.

УДК 94:061.231.013(477)

А. Є. Атаманенко

УСТАНОВЧІ ТА ІНКОРПОРАЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО ТОВАРИСТВА

У статті розглядаються статутні та інкорпораційні документи Українського історичного товариства (УІТ). УІТ було створено у США у 1963 р. і об'єднало багатьох провідних українських вчених в діаспорі. Аналізовані документи є важливим джерелом для вивчення діяльності УІТ.

Ключові слова: Українське історичне товариство, діаспора, установчі документи

Неабияке значення для розуміння мотивації та змісту діяльності будь-якої організації, що об'єднує на добровільній основі членів, є статутні та програмні документи, які є важливою частиною аналізу діяльності товариств. Подібні документи є важливим історичним джерелом при вивченні діяльності організацій, яке